

Az ipolytarnóci tragédia (1956 november 14.)

Nógrád megye legészakibb csücskében, Ipolytarnócon 1956. november 14-én, a déli órákban olyan tragédia játszódott le, melynek hátterét, előzményeit és összefüggéseit ma is homály fedi. Mindez tíz nappal a november 4-i fordulat után történt, olyan időszakban, mikor a hatalom kérdése még nem dőlt el Nógrád megyében sem. A fordulatokkal teli napok után lényegében „kettős hatalom” alakult ki, amelyről többé-kevésbé tudta mindenki, hogy nem lehet hosszú életű.

A KÖZSÉG

Ipolytarnóc önálló tanácsú község a szécsényi járásban. Lakóinak száma: 850 fő. Határállomás Losonc felé. Az itt állomásozó őrs akkor is a balassagyarmati határörterület alárendeltségébe tartozott. Az őrsparancsnok *Moroncsin János* főhadnagy volt. Október 23-án éjjel – a budapesti események hatására – 6 főt a fővárosba vezényeltek, akik csak november 1-én tértek vissza Ipolytarnócra. Ezt követően az őrsön megalakult a *Forradalmi Katonai Tanács* vezérkara. Titkára *Takács Sándor* őrzetető, az elnök Moroncsin János főhadnagy lett. A forradalmi katonai tanács és az ipolytarnóci községi forradalmi tanács közötti összekötő pedig *Kiss Ferenc* tartalékos törzsőrmeester.

Körülbelül ezzel egy időben Moroncsin János őrsparancsnok, *Jubász Lajos* határőr főhadnagy – az események idején ezredes – a balassagyarmati határörterület hadtápfőnökének parancsára a község lakosaiból „önkéntes határőröket” szervezett, akik a községben alakult nemzetőrség mellett léteztek és tevékenykedtek.

A falu október 27-én mozdult meg első alkalommal. A budapesti események hatására felvonulást szerveztek, s megalakították a községi forradalmi tanácsot. Ennek vezetője november 3-ig *Telek Gyula*, majd *Vermes Miklós* lett. Rendszeres kapcsolatot tartottak fenn ezek után az őrsön alakult forradalmi katonai tanáccsal. November 4-én Vermes Miklós a templom előtt „összegtartásra felhívó” beszédet tartott, s a szolgálatot adó önkéntes határőröket felszólította, hogy eligazítás céljából ebéd után menjenek a laktanyába. Arra a helyre, amely néhány nap múlva egy emberélet kioltásának megdőböntő színterévé válik majd.

SEGÍTSÉGGÉRÉS ÉS SEGÍTSÉGNYÚJTÁS

A segítségkérés szlovák részről 1956. november 10-én érkezett a nógrádi kommunistákhoz, ahhoz a csoporthoz, amely november 5-éről 6-ára virradó éjszaka a megyei tanácson átvette a hatalmat. Nyilvánvalóan a korábbi segítségadás viszonzásáért. Korábban ugyanis a szlovákiai kommunisták – köztük jelentős számban magyarok – élelemmel, üzemanyaggal és fegyverrel támogatták a Salgótarján környéki kommunista erőket. Szlovákiában – Losoncon és

Besztercebányán – nyomtatták az *Új Szót*, amely szintén ezt a csoportot támogatta. A szlovák kérés lényege az volt, hogy biztosítsák Ipolytarnóc és Nógrádszakál között, a mintegy húsz kilométernyi szakaszon magyar területre át-, majd visszakanyarodó szlovák szénszállító szerelvények zavartalan útját; állítsanak öröket a vasútvonal mentén, védjék meg a szállítmányt az arra kószáló fegyveresektől, akik már eddig is több akciót hajtottak végre a vasúti szerelvények ellen. (Állítólag a mozdonyokon levő vörös csillag irritálta őket, ezért tüzeltek volna az elhaladó mozdonyokra, szerelvényekre.)

A kéressel kapcsolatos döntés nem könnyen született meg. A vezetők hosszan tanakodtak. Többen az ellenzők közül arra hivatkoztak, hogy Salgótarjánban is nehéz a helyzet: az acélgyári munkástanács nemcsak létezik, de aktív is. Körülbelül nyolcvanfős fegyveres egységgel rendelkezik, s ellentámadás várható részükről a hatalom visszaszerzésének érdekében. Az üzemek – a bányák és a gyárak – pedig nem dolgoznak, nincs termelés, nincs élet. Ilyen körülmények között az erők Ipolytarnócra történő átcsoportosítása gyengítené a megyeszékhelyen és annak környékén saját helyzetüket. A segítségadást azonban mégsem lehetett visszautasítani. Már csak a további jó kapcsolat fenntartása érdekében sem.

A pozitív döntésnek még aznap meg kellett hát születnie: harminchét ember menjen Ipolytarnócra, a lapujtói karhatalmi egység embereiből. És még azon a napon, *Rozgonyi Sándor* tüzér főhadnagy, a lapujtói karhatalmisták vezetőjeként Ipolytarnócra érkezett. A cél a tájékozódás és a csapat berendezkedésének, elhelyezésének előkészítése volt. Rozgonyi hamar átlátta az ottani helyzetet. Azt tapasztalta, amint máshol, itt is megalakult és tovább működik a forradalmi tanács és a nemzetőrség. Az emberek többsége várakozó állápontra helyezkedett. Egy tényezőt azonban ő sem vett kellőképpen figyelembe, mégpedig azt, hogy a községben ott állomásozik a felfegyverzett határőrség. Ez kétségkívül hiba volt, ami a későbbiek során súlyos következményekkel járt.

A határőrök nagyobb része igen aktív tevékenységet folytatott október 23-a után. Jó kapcsolatot építettek ki a lakosság tevékeny elemeivel, részt vettek az események, az emberek gondolkodásának irányításában. Tekintélyüket nagyobb tájékozottságuk, jobb informáltságuk révén is növelni tudták a falu lakói előtt. Ellátták fegyverrel a nemzetőröket, akik a határőrség harci eszközeivel vállalkon rótták a falu utcáit.

Rozgonyi főhadnagy megérkezése után négy szemközt tárgyalt az ipolytarnóci őrs parancsnokával, Moroncsin Jánossal. Közölte vele, hogy az őrsön karhatalmista egységet szándékozik elhelyezni, melynek feladata a községen áthaladó szlovák vasútforgalom biztosítása lesz. Egyben határozottan követelte: a nemzetőröknek nevezett önkéntes határőröket rövid időn belül szereltesse le, mivel néhány napig a helyszínen a karhatalmisták fogják a rendet biztosítani, s így a nemzetőrökre ezt követően nem lesz semmi szükség.

Moroncsin, Rozgonyi Sándort megértéssel fogadta, magatartása nem volt sem elutasító, sem gyanakvó. Sőt, a laktanyában a karhatalmisták részére szállást és étkezést is biztosított, beosztottjait pedig, barátságos viszony kialakítására szólította fel a lapujtói karhatalmisták iránt. A fegyvereket is beszédette másnap, de csak a civilektől. A határőröknél ott maradtak a fegyverek, mert értük az őrs politikai vezetője kezességet vállalt.

★

A karhatalmi egység 1956 november 12-én, hétfőn a reggeli órákban indult útnak Ipolytarnócra.

A csoport írásbeli megbízatást vitt magával.

MEGHATALMAZÁS

A Nógrád Megyei Munkás-paraszt Forradalmi Bizottság Karbatalmi Parancsnoksága a jelen sorok felmutatóját felhatalmazza, hogy Nógrádszakál és Ipolytarnóc közti vasútvonalat karbatalmileg biztosítsa. A karbatalmi egység a Nógrád megyei Munkás Karbatalmi Alakulat részlege. Kérjük a vasút dolgozóit, hogy a bajtársakat munkájukban a legmesszebbmenőig támogassák.

Salgótarján, 1956. november 12.

*Borsos Pál alezredes,
a Nógrád megyei munkás karbatalmi
egység parancsnoka*

Az egység félórányi út után Litke központjában élesen jobbra kanyarodott. Á meredek hegy után a nyárfákkal szegélyezett egyenes úton a vasúti átjáróhoz érkezett. Nem volt lezárva a sorompó, áthaladtak a síneken, s máris a község előtt álltak: a lustán elnyúló Ipoly-völgy közepén. Előttük a szűk központi tér, jobbra a temető, balra a furcsán torz építmény, a többszintes határőr-laktanya. Ablakai a temetőre és a három utcát összegyűjtő térre bámultak. Háromszintes épület lenne a laktanya, ha „szintnek” lehetne nevezni középen azt az ég felé szökő egyablakos galambdúcot. Magas vaskerítés az illetéktelek ellen. Belépni csak szűk kapun lehetett a laktanyába. Az épület néma belenyugvással fogadta be a mogorva embereket, akik rövid idő alatt elhelyezkedtek a szűk helyiségekben.

A TANÁCSHÁZÁRÓL INDULT

Az ipolytarnóciáknak nem tetszett a lapujtóieik jelenléte, Már csak azért sem, mert őket az egészről nem kérdezte, s nem tájékoztatta senki. „Mit akarnak ezek itt, miért nem mennek haza?” – kérdezték egymástól a falu lakói. Illetéktelen beavatkozásnak tartották az egészet, amely saját életük, a közösség szuverenitását sérti.

A közhangulat érzékelhető romlásának hatására másnap, november 13-án, Moroncsin és Rozgonyi a tanácsházára ment, hogy bizonyos kérdéseket tisztázzanak. Először is Salgótarjánba telefonáltak: az őrparancsnok a karhatalmisták érkezésének okát tudakolta. Salgótarjánban természetesen tudtak az ipolytarnóci akcióról, s megnyugtatták az aggódó parancsnokot: az egység valóban „vezénylés által” került Ipolytarnócra.

A parancsnok megnyugodott, a helyi lakosok azonban nem. Ellenségesen fogadták a telefonbeszélgetés eredményének közlését, s a karhatalmistáknak a községből való kiűzését követelték. Volt, aki „csirkefogó kommunistáknak” nevezte őket. A községi forradalmi bizottság jelenlevő tagjai pedig határozottan fogalmaztak Rozgonyi Sándornak:

- Hagyják el a falut, minél előbb.
- A mi megbízatásunk – válaszolta Rozgonyi – a vasútvonal biztosítására szól. Nem avatkozunk a falu ügyeibe.
- Ha így van, akkor követeljük, hogy adjanak a falu nemzetőrségének megint fegyvert és semmisítsék meg a leszerelési parancsot!
- Éz ellen nincs kifogásom, de a fegyver nem játékszer. Holnap adjanak át egy listát 15–20 főről, akik számára fegyvert kérnek, mi megvizsgáljuk, és ha megfelelőek, elismervény ellenében felfegyverezzük őket. Enélkül azonban egyetlen töltnyt sem adhatok senkinek!

A tanácsházon hosszan elhúzódó tárgyaláson megegyezés azonban mégsem született.

November 14-én a karhatalmisták reggeli feladata a csehszlovák szerelvény biztosítása volt. Ők is úgy tudták, hogy ez az utolsó feladatuk Ipolytarnócon. Salgótarjánból ugyanis értesítést kaptak, hogy vonuljanak vissza Lapujtőre: acélgyári akció várható a falu ellen, oda kell összevonni az erőket.

S valóban az utolsó szerelvényt biztosították november 14-én!

Még délelőtt végeztek, s Rozgonyi öt társa a falu felé igyekezett. A gépkocsit akarták megvárni, amelyik értük jön; összeszedi, s hazaviszi őket. A falu szélén találkoztak az egyik törzsőrmesterrel, akit a falu forradalmi tanácsa az események alatt alhadnaggyá léptetett elő, s aki nyájasan fogadta ebédre invitálta a laktanyába őket:

– Már biztosan éhesek, ugye? Menjenek be a laktanyába ebédelni! Nagyon finomat főztek ma!

A hat ember összenézett s szó nélkül elindult a laktanyába. Ebéd előtt kényelembe helyezték magukat, letették fegyverüket és enni kezdtek.

*

A tanácsháza reggel óta felbolydult méhkaszhoz hasonlított. Többen egyenesen a kocsmából érkeztek. Az emberek az épületet valósággal ostrom alatt tartották. Ki-be jártak, híreket hoztak és vittek, uszítottak és csillapítottak.

– Mit tétovázunk? Menjünk, kérjünk a határőrségtől fegyvert és kergessük ki őket innen. Megint jönnek és lesöprik a padlásunkat! Gyerünk, úzzuk el őket a falunkból!

– Ugyan, – próbáltak csillapítani a meggondoltabbak – itt van értük az autó és délután mennek. Ezt a pár órát már kibírjuk! Ha nem lesznek itt, megint úgy lesz, amint nekünk tetszik!

Mikor már-már úgy tűnt, hogy a leghevesebbek is hajlanak a szóra, belépett az egyik helybeli lakos, Gál József:

– Na, most már a tétovázásnak semmi helye! Bementek a laktanyába, ebédelnek. Most rajtuk lehet ütni! Gyertek!

– Ugyan, minék bántanánk őket, úgyis mennek nemsokára – szólalt meg ismét egy józanabb hang.

Újra vitatkozni kezdtek. Vita közben toppant be Takács Sándor határőr örvetető:

– Jöhetnek, mert én már mindent megszerveztem! A karhatalmisták az ebédlőben tömik a bendőjüket, én meg használhatatlanná tettem a fegyverceiket. Ha mégis lövöldözésre kerülne sor, én ott leszek: felmegyek az emeletre, és a legalkalmasabb pillanatban lövéssel jelt adok! Ha ellenállnak, én durranom le őket az ablakból. Jöjjen mindenki!

Közben Vermes Miklós is a tanácsházára érkezett:

– Elmentek-e már a karhatalmisták? – kérdezte.

– Nem.

– Akkor indulás a laktanyába!

Menet közben arról beszélt az embereknek, hogy át fogják venni a laktanya irányítását. (Később az terjedt el róla, hogy a karhatalmisták távozása után az őrs parancsnoka akart lenni.)

Körülbelül húszan indultak el, mire a laktanya elé értek, lettek ötven-hatvanan.

A LAKTANYÁNÁL

Az ebédelő karhatalmisták a nagy zajra figyeltek fel. A tömeg forrt, morgott. Rozgonyi gyorsan felállt, s megindult a tömeg felé. Találkozott Vermessel és a zajra, lakásából elősiető Moroncsin János főhadnaggal, a határőrs parancsnokával. Rozgonyi megkérdezte az emberektől:

– Mondják meg, mit akarnak?

– Fegyvert!

– Megmondtam az este is, hogy adunk fegyvert, de hozzanak névsort! Most is azt mondom, amit az este. Amennyiben olyan névsor lesz összeállítva, amelyből kitűnik, hogy kinek a kezébe kerül elmenetelünk után a fegyver, akkor lehet csak szó eltávozásunkról, s ismét a község lakosai által adott fegyveres szolgálatról.

Ebben a pillanatban megjelent az emeleti ablakban egyik társával Takács Sándor, s a bal szárny utolsó kinyitott ablakából lekiabálta:

– Ne alkudozzatok velem, elég volt 12 évig a dumából! Ki kell őket zavarni a faluból. Tarnóciak, fegyverbe! És géppisztolyából egy sorozatot engedtem a levegőbe.

Erre a kapuban őrt álló lapujtói Ruzs Gyula karhatalmistát a tömegtől hátról hátulról megtámadták és lefegyverezték. A tömeg benyomult a fegyverraktárba, ahonnan a golyószórók kivételével mindent elhurcoltak.

Moroncsin főhadnagy közben felrohant az emeletre, hogy parancsnoki szóval hallgattassa el Takácsot. Takács azonban a szobába lépő parancsnokára szegezte géppisztolyát, és rákiáltott:

– Fel a kezekkel! Én már kommunistákat nem szolgálok!

A tarnóci emberek ezalatt már visszamentek az utcára, és ekkor lövések dördültek. A karhatalmisták is kijöttek a laktanyából, és menekülni kezdtek.

Vermes még odakiáltott Rozgonyinak:

– Meneküljön, mert baj lehet!

A főhadnagy el is indult a laktanyaudvar kerítése mellett, közben pattogtak körülötte a golyók. Egyszerre csak hallja, a háta mögött:

– Bátyám gyere vissza értem, mert meglőttek! – *Albert Pál* volt, az utolsó elvonuló.

Azonnal visszafordult, s indulni akart, de rákiáltottak:

– Ne merjen közelebb jönni! Egy lépést se! Maga is úgy járhat!

Fegyvercsövek meredtek rá. Megállt s tehetetlenül nézte a földön fekvő unokatestvérét.

– Csábi Károly menjen oda! Őt ismerjük, a lapujtói malomból!

Csábi, már szintén menekülni akart, de azonnal a sebesülthöz ment, akinek arca közben egyre fehérebbé vált. Csábi erőt vett magán, s Vermes segítségével bevitték bajtársuk tehetetlen testét a szemben levő házba. Telefonáltak autóért, orvosért. A litkei orvos nem volt otthon, végül egy állatorvos kötözte be a vértől patakzó sebet.

Majd autóba tették. A gépkocsivezető eszeveszetten robogott vele a tarjáni kórház felé. Hiába. *Albert Pál* szeme az úton örökre lecsukódott.

★

Úgy mondják: anyja messziről látta a Lapujtón keresztülszáguldó autót.

Egészen a falu határáig üldözték a karhatalmistákat, akik Litke felé menekültek. Az üldözők az országút mellett – kihasználva a terep természetes adottságait – védelemre rendezkedtek be. Határozott szándékuk volt, ha a karhatalmisták visszatérnek, felveszik ellenük a harcot.

Takács Sándor egy golyószórával érkezett a vasúti átjáróhoz, ahol Litke irányában tüzelőállást foglalt el. Körülbelül egyórányi várakozás után az országhatárra ment, ahol nyomatékosan figyelmeztette a csehszlovák vámőröket, hogy további értesítésig semmiféle vonatot nem engedhetnek át magyar területre.

★

Moroncsin János őrsparancsnok két embert küldött a litkei útra, majd utasítást adott Kiss Ferenc tartalékos törzsőrmesternek, hogy újra szerelje fel az önkéntes határőröket. Közölte továbbá, hogy szállásuk ott lesz, ahol eddig a karhatalmistáké volt. Az önkéntes határőrök közé az esemény résztvevői közül többen azonnal beléptek.

★

A menekülők a litkei úton találkoztak azzal a teherautóval, melyet értük küldtek. A gépkocsi már félig megtelt, a más helyeken tartózkodó, szolgálatot teljesítő karhatalmistákkal, akiket eddig összeszedett a kocsifőőrje. Amikor megtudták, hogy mi történt, parázslóvá lett a hangulat: menni akartak a falu ellen. Csitítani kellett őket. Végül is az győzte meg őket, hogy azonnal haza kell indulni, mert a falujuk veszélyben van.

★

Az egyik karhatalmistát, Csábi Károlyt a tarnóciak a laktanya pincéjében tartották fogva. A sebesült elszállítása után zárták oda. Később Szécsénybe, majd Balassagyarmatra vitték. Bíróság elé akarták állítani, gyilkosság vádjával.

★

Az udvaron többen összegyűltek. Civilek, katonák egyaránt. Az eseményeket vitatták:

– Ki lőhette le a karhatalmistát? – kérdezték többen is.

A későbbiek során, meg nem erősített információ szerint maga Takács Sándor vállalta ott magára a tettet, sőt, még dicsekedve mondta:

– Én! Hallottam, hogy ki akarja nyírni Kiss forradalmi alhadnagyot, láttam, hogy zsebéből kézigíranátot akar kihúzni és odasóztam neki...

★

Moroncsin János, másnap, november 15-én beteget jelentett, és ettől kezdve a lakásán tartózkodott. *Négyökrű István* határőr hadnagyot, a politikai helyettest bízta meg a parancsnoki teendők ellátásával. Négyökrű a parancsnokságot nem tudta azonban átvenni, mert Vermes Miklós megakadályozta abban. Azt mondta:

– „...már nem vagy parancsnok, már nincs semmi szavad. Itt én vagyok a parancsnok. Tizenkét évig kulák voltam, elnyomtak. Érezted most te is az én helyzetemet!” – Négyökrű Istvánnak még azt sem engedte meg, hogy Balassagyarmatra telefonáljon. Ő maga hívta fel Juhász alezredest, aki azonban nem őt, hanem Kiss Ferenc törzsőrmestert bízta meg a parancsnoki teendők ellátásával. Kiss a megbízatást elvállalta, így november 18-ig ő volt az őrsparancsnok, amikor is azt tőle Négyökrű végül átvette.

Az önkéntes határőrséget, valamint a nemzetőrséget november 27-én a Szécsényből jött rendőrök felszámolták Ipolytarnócon.

★

A gyilkos tett után némaság, mozdulatlan csend ült hosszú ideig a falun. A tüntetésben részt vevők kijózanodtak, és lapultak. Nem tudták elképzelni, mi lesz ezután, milyen következményekkel számolhatnak.

- Sokan sajnálták az áldozatot Ipolytarnócon is. A hangulat általánossá vált; – „Ezt azért nem kellett volna” – mondogatták.
- Leginkább az asszonyok értették meg az ismeretlen lapujtói anya fájdalmát, aki egyetlen fiát vesztette el ezen a borongós novemberi délelőttön.

AZ ÁLDOZAT

Ki volt Albert Pál, az 1956-os őszi események szereplője, a december 8-áig tartó időszak egyetlen Nógrád megyei áldozata, halottja, a továbbszolgáló tizedes.

Albert Pál (Gyula) 1929-ben Bocsárlapujtón született. Apja csendes beszédű ember volt. Asztalosként dolgozott a zagyvai rakodón.

Anya Bozó Veronika, e sorok írójának rokona, hatgyermekes igen szegény családban nőtt fel. A szülők cselédeskedtek, vándoroltak egyik földbirtokról a másikra. Lapujtóra a század elején kerültek, mikor a község birtokosához, Mocsáryhoz „szegődtek”. A családfő juhász volt, elesett az első világháborúban. Így a családi háztartáshoz, valamint a fiatalabb testvérek neveléséhez anyja mellett Veronikának is jelentősen hozzá kellett járulnia.

★

Albert Pál Lapujtő „Kómárom”-nak nevezett részében, egy többcsaládos falusi udvaron nőtt fel, amely hosszú volt és keskeny. Végében a kert szerényen belesimult a Kisderecske sűrű akácosába. Lakásuk mindössze két helyiségből állt. Tornácáról messzire lehetett látni.

★

Talán azért, mert egyedüli gyereke volt szüleinek, azt csinálhatott, amit akart. Csavaroghatott, nem kellett sohasem beszámolnia az eltöltött napról. S ehhez mindig akadtak pajtások, ritkán volt egyedül. Sorsával mégsem volt elégedett. Nyugtalan, ideges természetet örökölt. Anyjához gyerekkorától kezdve közelebb állt. Vele bensőségebb viszonyban volt.

Ködös őszi, vagy zimankós téli estéken az anyja mesélt neki. Legtöbbször egyszerű történeteket mondott, később a Cserhát vadregényes hegyei között eltöltött gyerekkoráról, s a juhászoknál gyakran megforduló szegénylegényekről, a betyárokról szóltak elbeszélései.

★

Az iskolát azonban végképp nem szerette, inkább a temetőben, vagy a környező erdőben csatangolt. Nem volt buta, mégis rossz tanuló mivoltával, tanuláscílenességével hengegett. Bizonyítvánvosztáskor napokig nem ment haza, istállóban, vagy szénaboglyákban aludt. Értett a galambokhoz. Ha tehette, zenélt, kedvenc hangszere a citera volt. Sokszor érezte úgy, ő azért van, hogy gondoktól mentes élete legyen e világban. Kenyér gondjai soha sem voltak; apja megkereste a bányánál a betevőt, s anyja is vállalt alkalmi munkákat. A válástól nem sokat kapott. Azon, amit a paptól hittanórán hallott, csak nevette. Vallási kérdésekben sem evangélikus apjától, sem katolikus anyjától megfelelő útmutatást nem várhatott, mélyen vallásos nagyanyja intelmeire pedig végképp nem hallgatott.

Gyerekkorától kezdve, rendszeresen olvasott. Leginkább a ponyvát kedvelte, de olvasott komolyabb műveket is. Azt vallotta: azért kell olvasni, hogy az ember elfelejtse bajait.

Mindig szeretett ellentmondani, vitatkozni, gyakran csak magáért az ellentmondásért, a vita kedvéért.

Gyötrődő, gyakran végletekben gondolkodó, akaratos természetű volt.

★

Elvégezte a hatosztályos elemi iskolát, az „ismétlő”-t, s megkezdte a „leventé”-t. Levente-oktatásra az iskolaudvaron kellett gyülekezni, s többnyire ott is gyakorlatoztak, néha a falu határában, a hegyek és a dombok között. A leventeoktató Salgótarjából járt ki, hetente több alkalommal is.

Ekkor már rendszeresen dohányzott, a „Honvéd” cigarettát kedvelte. A háborút megúsza, a faluból nem vitték el a leventéket nyugatra. E „mozgalmas” időszakban ő is elbújt, s úgy várta be a szovjet csapatokat.

★

A felszabadulást követően egyszerre „orosz” lett minden. Nagyszerű népnek tartotta az orosz, egészen más fajtának, mint a magyart. A koalíciós időkben szívből szurkolt a kommunistáknak, sőt, nemsokára ő maga is belépett az MKP helyi szervezetébe.

★

Az átlagosnál alacsonyabb termetű, vékony csontozatú fiatalember lett belőle: arca vékony, arcbőre sápadt, orra tövénél két oldalt néhány szeplővel.

Ha ideges volt, furcsán ejtette a szavakat. Kiáltozott és hadart, ilyenkor nem lehetett pontosan érteni, mit akar mondani.

Élvezte az egész napos semmittevést. A nyári hőségben kiballagott a kert végébe, s ott az erdőszélen napozott. Erre azonban hamar ráunt, fehér bőre nem bírta a napot. Ilyenkor visszatért a házba kedvenc foglalatosságához; szétszedte, majd összerakta a vekkert. Szerette ezt a bonyolult szerkezetet. Az alkatrészeket kivette, órákig nézegette, majd újra visszarakta őket. Mindenki tudott már-már betegessé váló hobbijáról. Ezért kapta az „Órás” ragadványnevet. Mindenki így ismerte a faluban: „Órás”.

★

Tényleges katonai szolgálatát Recskén töltötte. Utána több helyen dolgozott Salgótarjában, hosszabban nem tartott ki sehhol sem. Aztán – élve az időszak nagy lehetőségével – ő is elindult: a megyei rendőrkapitányságra, kisebb beosztásba került, s futballozott ennek megyei első osztályú csapatában, a Salgótarjáni Dózsában. Érdekesnek tartotta az egészet. Szívből tudott örülni a szakmai és a labdarúgósikereinek egyaránt. Rövid idő után azonban egyik csalódás a másik után érte, a játék nem ment neki a pályán, ezért visszakerült a lapujtói csapatba. Hirtelen haragú, türelmetlen volt most is, és robbanékony, máskor meg, mint egy túlérzékeny, kétségbeesetten durcáskodó kisgyerek. Az ötvenes évek szocializmusába beleszokott, de egyes vezetőkkel sehogyan sem tudott kibékülni. Egyre inkább azt érezte, hogy valami megváltozott körülötte.

★

1956 októberében otthon tartózkodott. Ekkor tizedes a salgótarjáni kiegészítő parancsnokságon. Jólesett neki újra a gondtalan otthonlét. A politikára akkor kezdett jobban odafigyelni, mikor a faluban is felgyorsultak az események. Az október 31-én megalakult községi nemzeti bizottságot nem tartotta sokra, s nem nagy jövőt jósolt neki. Minden eshetőségre gondolva, várakozó álláspontra helyezkedett.

Néhány nap múlva utánajöttek. Mondták neki: „El ne feledkezz arról, hogy

kötelességeink vannak a rendszerrel, a szocializmussal szemben. Nekünk is, neked is.” Amikor unokabátyja és *Mákos István* is hívta, akkor véglegesen úgy döntött, velük megy. Először a pártszékház őrzésére osztották be Salgótarjában, majd az Ipolytarnócra induló lapujtói csapathoz.

Anyja nem akarta, hogy elmenjen, de ő nem hallgatott anyjára. Úgy gondolta, akik hívják, azok a segítőtársai, azokra lehet számítani. Egyenruhában indult el otthonról. Utoljára.

TÁRGYALÁS

Az ipolytarnóciak letartóztatását több hullámban hajtották végre. Elsőként az emberöléssel gyanúsított Takács Sándort fogták el, 1956. november 29-én. Másodsorra (1957. január 29.) három főt, harmadszorra (1957. február 7.) két főt tartóztattak le. 1957. február 12., 14., 21-én öt, majd 1957. július 16-án három, s végül hatodszorra (1957. október 19.) még egy főt vettek őrizetbe.

A budapesti katonai bíróság részben nyílt, részben zárt tárgyalásait 1957. november 11-én kezdte meg és 1958. január 20-án fejezte be. E napon került sor az ítélethirdetésre is.

A tárgyaláson összesen tizenöt vádlott szerepelt. Ebből tizenháromat „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel” büntetvével, kettőt pedig annak vezetésével vádoltak. A két fő vádlottat „gyilkosság büntetének kísérlet”-ével.

A katonai ügyész a tárgyaláson az I. rendű vádlottal, Takács Sándorral szemben a gyilkosság büntetése miatt emelt vádat később gyilkosság büntetének kísérletére módosította, ugyanakkor *Kovács Péter* VI. rendű vádlott ellen gyilkosság büntetének kísérlete miatt új vádat emelt. – Egyébként mindez a BM határőrség ügyészségének 787/1957. számú vádiratával egyezően tartotta fenn.

Valamennyi vádlottat bűnösnek találták. Valamennyi vádlottat börtönbüntetésre, mint főbüntetésre ítélték, melynek tartama egy évtől életfogytig terjedt.

Mellékbüntetésként alkalmazták a lefokozást, mert „az elkövetett cselekmény jellegénél fogva méltatlanná váltak mindennemű rendfokozat viselésére”, a büntető törvénykönyvben felsorolt egyes jogoktól való eltiltást, továbbá „a törvény kötelező rendelkezésén alapuló” vagyoneklobzás kiszabását. A X. és a XV. rendbeli (Kiss József, Morócsin János) vádlottal szemben a büntetés eltöltését a bíróság feltételesen felfüggesztette.

Az előzetes letartóztatásban eltöltött időt a Btk. 54. § (1) bekezdése alapján beszámították.

A III. rendbeli (Vermes Miklós) polgári vádlott és védője az 1958. május 20-án megtartott másodfokú tárgyaláson a bejelentett fellebbezéseket visszavonták, így a nevezettel szemben az I. fokú ítélet jogerőre emelkedett.

A tárgyaláson a bizonyító eljárást a vádlottak beismerő vallomásai, a vádlott-társak, az ismertetett nyomozati vallomások és egyéb iratok alapján folytatták le.

Több vádlott bántalmazásra hivatkozott a nyomozás során, az elébük tárt jegyzőkönyvben foglaltak láttán. Ennek ellenére a bíróság a nyomozás során tett vallomásokat figyelembe vette, mert azokat a tárgyalás egyéb adatai is tényszerűen alátámasztották.

A tanúvallomások közül több, volt karhatalmista és két, volt határőr vallomását vették elsősorban alapul. Figyelmen kívül hagyták a helyi tanács vb-

titkárának ingadozó, bizonytalan állítását, valamint, rokoni kapcsolat miatt, az egyik asszony tanúvallomását.

A tárgyaláson minden vádlott tagadott. Mind az I., mind a VI. rendbeli vádlott tagadta a gyilkosság büntetének kísérletét. Az I. rendbeli vádlott, Takács Sándor elismerte ugyan, hogy a géppisztolyból lövéseket adott le, de azal védekezett, hogy a levegőbe lőtt. A II. rendbeli vádlott, Kovács Péter egyáltalán nem ismerte be a lövés tényét.

Többen azzal védekeztek, hogy csupán a kíváncsiság vitte őket a laktanya-hoz, s nem volt szándékuk a karhatalmisták elleni akció.

A tömeg között agitáló három személy azt hangoztatta, hogy a karhatalmistákat megtámadni szándékozó tömeg lecsillapítására mentek a tanácsolására, illetve a laktanya elé.

Az újból beöltöztetett „önkéntes határőr”-vádlottak a parancsnok utasításának kötelező végrehajtására hivatkozva, nem tartották magukat bűnösnek.

A bíróság egyik védekezést sem fogadta el, megalapozatlannak ítélte azokat. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy nincs büntethetőséget kizáró, vagy megszüntethető ok, s „a vádlottak bűnössége a tényállás alapján megállapítható.”

A védők azt erősítették, hogy a vádlottak cselekedete nem lehet a BHÖ 1. pontjában foglalt állam elleni büntett, hanem a BHÖ 98. pontjában szereplő és a 100. pont szerint büntethető, hatóság elleni erőszak. A karhatalmisták ugyanis nem a község rendjének fenntartására, hanem kizárólag a vasúti közlekedés biztosításának céljából érkeztek Ipolytarnóóra. A bíróság a védők érvelését nem fogadta el. A karhatalom egysége ugyanis szerintük már az „ellenforradalmat leverő”, azon túljutó, népi demokratikus államrend új fegyveres testülete volt, amely ott ezt a hatalmat képviselte. S ez teljesen független attól, hogy az adott helyen milyen konkrét feladatokat látott el. Az a csoportosulás pedig, amely a karhatalmisták elűzésére létrejött, azért állt szemben a karhatalmistákkal, mert az új demokratikus államrend képviselőit látta bennük. Így a karhatalmisták elűzésére irányuló akció „az ellenforradalmi erőket juttatta ideiglenesen hatalomra, s így az a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés volt!” Társadalmi veszélyessége pedig mindenképp abban rejlett, hogy 10 nappal a november 4-i fordulat után, ezek az erők Ipolytarnócon a hatalmat kézbe vehették.

Különösen veszélyesnek minősítették Vermes Miklós III. rendbeli vádlott tevékenységét, aki messzemenően kihasználta a kulákszarmazásából, a Horthy-hadseregben betöltött tisztí mivoltából, iskolai végzettségéből származó előnyöket, s most úgy látta, elérkezett az idő, a számára oly gyűlöletes népi demokratikus államrend megdöntésére. Tekintélyét, emberek közötti befolyását így igaztalan célok és jogtalan előnyök megszerzésére használta fel. A büntetés kiszabásánál a bíróság elsősorban a cselekmény súlyos társadalmi veszélyességét vette figyelembe. Súlyosbító körülményként értékelte az I. rendbeli vádlott, Takács Sándornál azt, hogy tettét, mint határőr örvezető követte el. Az I. rendbeli (Takács Sándor), a II. rendbeli (Telek Gyula) és a III. rendbeli (Vermes Miklós) vádlottaknál, még azt is, hogy a támadás egy ember, egy karhatalmista életének kioltásához vezetett. Súlyosbító körülménynek számított a XIII. rendbeli vádlottnál büntetett előélete, az idősebbeknél pedig az, hogy tekintélyükkel rossz irányba befolyásolták a tömeget és a fiatalokat.

Enyhítő körülményként esett latba a büntetlen előélet, a család, a korábbi fegyelmezett munka, a beteg, eltartásra szoruló édesanya.

SEMMI SEM TISZTÁZÓDOTT

Albert Pál halálának körülményeivel kapcsolatosan ma is ellentmondások az információk és a vélemények. A jelenlevők nem egyértelműen és egybehangozóan mondják el az ott történeteket. A szemtanúk nem látták át a gyorsan pergő események egészét, így csupán csak egy-egy részletet tudnak hitelesen felidézni. Tény viszont, hogy Albert Pál 1956. november 14-ének délelőttjén gyilkosság áldozata lett. Albert Pál életének kioltásával kapcsolatos fő kérdés azonban – ki adta le a gyilkos lövést – a tárgyaláson nem tisztázódott egyértelműen. Mindössze két emberről bizonyították csupán, hogy fegyverét használta. Közülük is csak az egyik ismerte be a lövés tényét. Annyit, hogy „a levegőbe” lőtt.

A tárgyaláson bizonytalanság érződött, amelynek magyarázata az lehet, hogy elég hosszú idő telt el az ipolytarnóci események és a tárgyalás megkezdése között. Tárgyi bizonyítékok alig kerültek nyilvánosságra, s a szemtanúk, akik jórészt maguk is aktív résztvevők voltak, nem beszéltek. Mai napig nem derült fény arra sem, hogy miért éppen egyedül csak őt lőtték le Ipolytarnócon.

Ezzel kapcsolatban csak feltevések vannak. Például az, hogy a menekülő csapat legvégén haladt, így a legközelebbi célpontot ő jelentette. Aztán: a lapjútói karhatalmisták közül egyedül ő viselt egyenruhát, amely a pisztolytáskával együtt kétségkívül irritálhatta az ipolytarnóci határőröket. Nem tisztázódott a halál beálltának helye és pontos ideje sem. Ennek oka az, hogy a gépkocsin, amelyre sérülten Albert Pált feltették, nem volt kísérelő. Az úton nem volt vele senki. Mai napig ismeretlen a sebesültet szállító autó típusa, hovatartozása, és a gépkocsivezető kiléte is.

Mai szemmel nézve, úgy tűnik, hogy a gyilkosság ténye, és annak körülményei nem kaptak megfelelő hangsúlyt a tárgyaláson. Ott, előtérbe a szervezkedés, a mozgósítás, a propaganda, és az ezekkel kapcsolatos személyek tevékenysége került.

Nem a lövöldözéssel, a gyilkossággal összefüggő kérdéseket vizsgálták, és tarták fel a legkörültekintőbben, hanem az akció, a tüntetés elindításának mikéntjét. *Nem a gyilkossággal vádolt személyt marasztalták el a leginkább, hanem a fő agitátort és szervezőt*, Vermes Miklóst.

Amit ma kétségkívül bizonyítani lehet, az a következő: Albert Pált álló, vagy mozgó helyzetben hátulról lőtték le; a golyó deréktájon fúródott testébe, és nemes szerveket ért, amelynek következtében belső vérzés állt elő; elmaradt a szakszerű, gyors orvosi beavatkozás. – Bár Takács Sándor soha nem ismerte be tettét, a gyilkosság tényét a tárgyaláson bizonyították. Igazolást nyert, hogy a laktanya első emeletének bal oldali szélső ablakából ő adott le sorozatlövéseket. Ennek során géppisztolyából tüzelt, és a halált géppisztolygolyó okozta. Az 1957 tavaszán lefolytatott exhumálási eljárás során megállapított tizenhat fokos becsapódási szög azt mutatta, hogy a gyilkos lövést valóban a laktanya első emeleti ablakából adták le.

A legvalószínűbb az, hogy Takács Sándort személyes bosszúvágy vezette, tettének elkövetésekor. Mint az ipolytarnóci őrs szolgálatvezetőjének ugyanis már korábban összeütközése és vitája volt a megyei kiegészítő parancsnokságon dolgozó Albert Pállal. Többen hallották azt is, hogy megfenyegette őt az események előtt. Ez önmagában fontos érv lehet, de teljes egészében mégsem bizonyíték. És ez minden. Ennél többet ma még nem tudunk.